

Milleks meile pärandkultuur?

Ja kuidas tuua vana maarahva vaimne ja esemeline pärand kaasaegse elu rikastuseks?

Aare Kasemets

maa- ja õigussotsioloog

aarek@ut.ee

Palusin pärandikaardistajate 'portreesid' (ehk kes on kutsutud Pärimusmuusika Aita?)*

...Pärandikaardistaja portreed maalida ei ole lihtne. Lisaks projekti sattumise juhusele on nende üheks ühisjooneks **huvi koduloo vastu**. Edasi, vanuse, hariduse, tööstiili, ajalookirjutamise jm profiilid on juba üksjagu kirevad.

Põnevad on olnud projektijärgsed kohtumised: kes ei saa rollist välja ja korjab inimtekkelisi maamärke edasi, kelle tegevus on arenenud pärandipäevade ja -retkede läbiviimiseks, on ka endise elurütmi juurde tagasipöördunud.

Nagu ühiskonnas ikka, aktiivsemad sobitavad end meeldivasse rolli, paljud vajavad selleks tuge kõrvalt. Kiitust väärib projektijuhi idee **rakendada töösse kohalikud**: lisaks oma piirkonna ja inimeste paremale tundmisele õnnestus nii pärandiobjektide väärtustamise **idee külvata üle Eesti**.

Arvukatel nõupidamistel on selgunud **ühised rõõmud ja mured**. Rõõmu teeb põnev leid maastikus või allikmaterjalides, masendust tekitab pöördumatu lagunemisprotsess looduse toimel või inimeste huvi puudus, õnneks esneb kultuuripärandi lagastamist aina vähem. Informantide tõdemus, et **miks te varem ei tulnud**, kümmeaastat tagasi oli teadjaid veel kuipalju, on pärandikorjajaid saatnud ilmselt Hurda aegadest peale.

Eri kanaleid pidi **tuleb uusi teateid**, teatajate arusaamad ja väärtushoiakud teevad rõõmu. *Sõnumid: Jürgen Kuzmin, Erkki Uustalu, Aat Sarv, Tiit Kaasik jt

Maa põlisrahva(ste) omakultuur postkoloniaalses maailmas

Ajaloolistel põhjustel on Eesti (Maavalla) ainus oma põliskultuur loodushingeline ja kihelkondlik maa-, metsa- ja rannarahva kultuur (elm).

Oleme Euroopa vanimaid põlisrahvaid, kuid meie eripäraks on, et meil (sarnaselt lätlastega) pole olnud ligi pooltuhat aastat oma juhtivat aristokraatiat (seda rolli on kandnud kohalikud teadjad ja hiljem haritlased, kellest paljud elavad vaimselt tõlgetest).

Ent Eesti ajalehtede ja õpikute sisuanalüüs näitab, et arutlustes Eesti rahvuskultuuri ja -identiteedi üle pole põliskultuur piisavalt esindatud, domineerib okupatsioonide (1241-1918, 1941-91) või turumajanduse ja massikultuuri (1991+) kontekstis saksa, vene, anglo-ameerika jt mõjukeskuste kultuuridest **laenatud sisu**.

See puudutab ka omakeelses mõtlemises, kõnes ja kirjas kasutatavaid mõisteid, sh **sõna kultuur** (maakeelne vaste: **elm**)

Mõisted ja mõtlemine (1)

Maarahva/esivanemate kultuur on kodu- ja perekeskne, seeparast valisime Tartu maakultuuriseminaridel (1988-2003) ligi kolmest tuhandest kultuuri mõistest lipukirjaks **Hando Runneli** poolt esimesel seminaril (1988) öeldu:

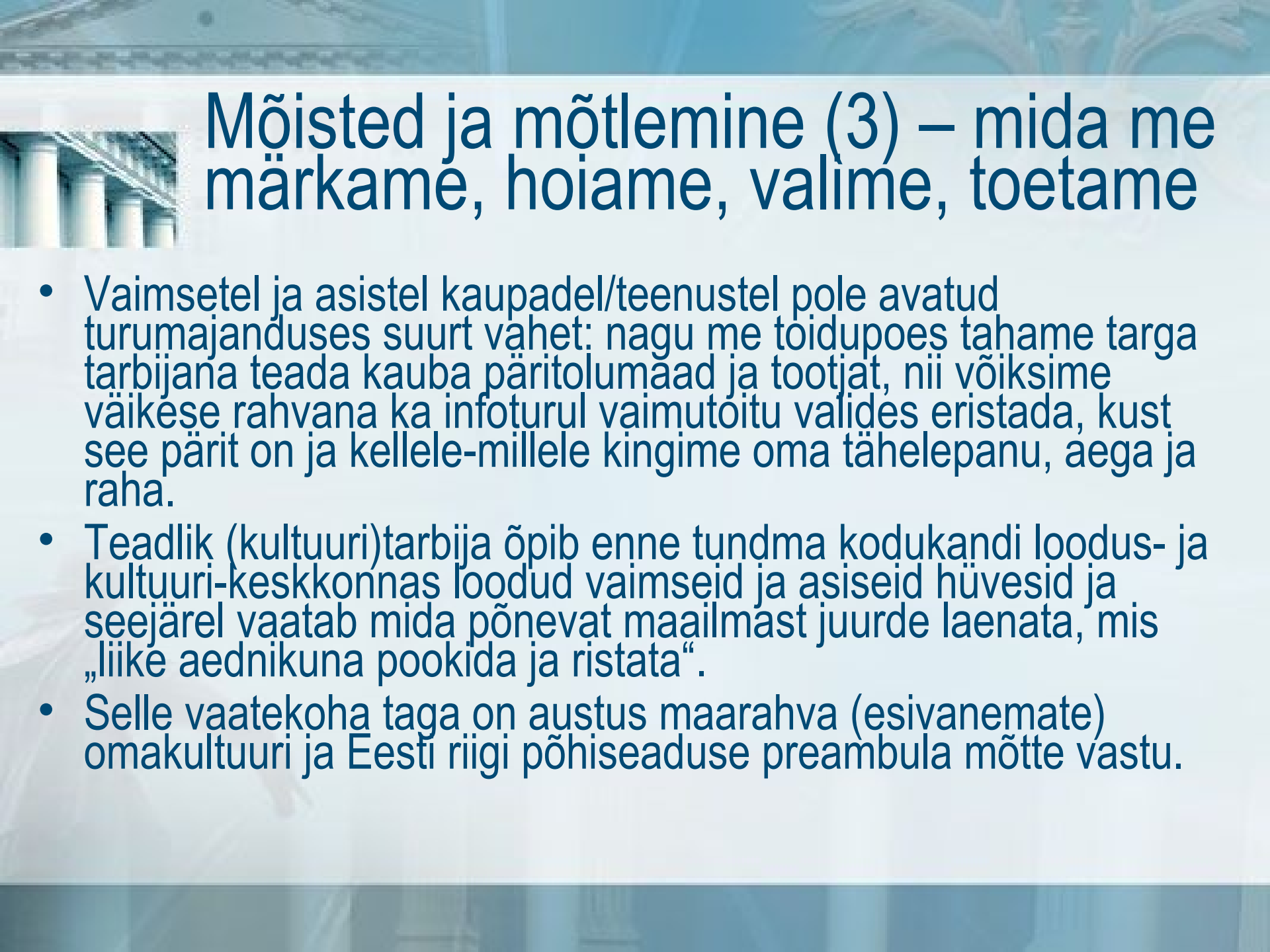
‘Paljudele on kultuur mingi vaimne toodang, mida kirjanikud, näitlejad ja kunstnikud siis raamatute, teatri või televisiooni kaudu rahvamassidele lahkesti pakuvad. Ei ole. Kultuur on kõigepealt kodu, on see vaba inimese olemise, tegutsemise ja käitumise viis, mis tal oma kodus on.’

Hea meel, et see mõiste on kandunud ka pärandkultuuri kaardistamisse tänu Lembitu Tarangi jt valgustuslikule ühistööle (nt “Väike pärandkultuuri käsiraamat”, lk 9).

Mõisted ja mõtlemine (2): mida sa ei tunne, seda

- Lapsevanem, õpetaja, üliõpilane, ettevõtja, poliitik, ametnik, ajakirjanik jne näeb, valib ja väärtustab ümbritsevas elus eelkõige neid nähtusi, mis talle kodus, koolis või ajakirjanduses tähenduslikuks on saanud ehk **mida sa ei tunne, seda sa ei saa ka hoida ja armastada.**
- Iga eestlane, kes verelt vana maa- ja metsarahvas, vastutab oma esiemade-esiisade ees rahva põliskultuuri mäletamise, hoidmise ja edasiloomise eest. Meist igaühe isiklik, perekondlik, kihelkondlik, maakondlik ja ühine rahvuslik kultuurielu väärtushoiakute, mõtteviiside, elulaadide, kogemuste ja kogumina on Eesti ühiskonna põhilisi elukorralduse ja *iseteadvuse* allikaid. Kaob põlisrahva kultuur, kaob põlisrahvas.
- Kui **selle maa põliskultuur aitab meil *iseseisva rahvana kestma jääda*** ja on ka planeedi Maa looduslik-kosmilise toimimisega teatud kooskõlas, on homne päev parem.

Mõisted ja mõtlemine (3) – mida me märkame, hoiame, valime, toetame

- Vaimsetel ja asistel kaupadel/teenustel pole avatud turumajanduses suurt vahet: nagu me toidupoes tahame targa tarbijana teada kauba päritolumaad ja tootjat, nii võiksime väikese rahvana ka infoturul vaimutoitu valides eristada, kust see pärit on ja kellele-millele kingime oma tähelepanu, aega ja raha.
- Teadlik (kultuuri)tarbija õpib enne tundma kodukandi loodus- ja kultuuri-keskkonnas loodud vaimseid ja asiseid hüvesid ja seejärel vaatab mida põnevat maailmast juurde laenata, mis „liike aednikuna pookida ja ristata“.
- Selle vaatekoha taga on austus maarahva (esivanemate) omakultuuri ja Eesti riigi põhiseaduse preambula mõtte vastu.

Põliskultuuride paljusus Maavallas ja planeedil Maa

Maal on kohalike põliskultuuride paljusus on sama tahtis kui taime-loomalinnu-putuka liikide paljusus. Kultuuriökoloogiat ei saa lahutada loodushoiust, sest **kultuurid (sh emakeeled) annavad tähendused ja loovad sidemed** meie sise- ja välisilma vahel.

Eesti Fosforiidisõja päevil 1985-87 sai mulle tähtsaks, et meie ajalooline maausund on väga lähedane kaasaegse ökosoofoogia käsitlusega maast (Maaema = kr. k. *Gaia*) kui elavast ja end tunnetavast organismist.

Meie metsa-, jõe- ning põlluhaldjad ja ökosoofoofide (A. Naess jt) ökosüsteemide bio-geo-energiaringete tunnetus on "sama asi" eri ajastute maailmavaates.

Sellele sünergilisele äratundmisele aitasid kaasa ka Tartu Ülikoolis paralleelselt võetud rahvausundi (Mall Hiimäe, Mare Kõiva) ja ökoloogia (Jaan Eilart, Ulo Mander) kursused.

Kogutud kultuuripärandi kaasaegse elu rikastuseks toomise võimalused.

Valik soovitusi pärandkultuuri taaskasutuseks

- Koduloo-uurijate, koolide ja vallavalituste tegevus hoiakute muutmiseks – *ma elan siin, kui kodukandi kultuuripärand kõnetab mind, siis ma ei ole migrant.*
- Kodukandi koolide kodulootunnid ja õuesõpped – metsaradade äärsed pärandkultuuri objektid kõnelevad
- Maa- ja ökoturismi ettevõtete materjalid, matkarajad jm
- Kohaliku kooli õpetajate ja vallaametnike koolitused
- Uute elanike sisseelamiskoolitused – “kodustamine”
- Kohalike omavalitsuse planeeringud ja arengukavad.
- Soov tulevikuks: senise pärandkultuuri varamu lõimimine looduslike pühapaikade ja maa-arhitektuuri programmide varamutega (sh ühised kaardid, mõisted jm)

Pärimus- ja pärandkultuur – loomulik osa rahva elukestvast õppest oma kodukandis

- Oma maa loodus- ja kultuuriloo õpe võiks olla lahutamatu osa meie elukestvas õppes.
- Kui me ei alusta maailma avastamist esivanemate pärimuse ja *kodukandi lugude kõnetamisega* (Mikk Sarve sõnum) ja hakkame kohe kõvahäälselt *mõtleva globaalselt ja tegutsema lokaalselt* (Rooma Klubi sõnum), siis võime osutada vaimseteks migrantideks oma kodukandis kodumaal.

Polisrahva kultuuri kõnekaks tegemine koolis sõltub õpetajatest. Pea kõikide õppeainete sissejuhatavas osas on õppekavades võimalik esitada tagasivaade esivanemate kultuurile.

Näiteks astronoomiatunde saab alustada soome-ugri rahvaste maailmaloomise müütidega (nt Päike kui kollane linnumuna), muusikatunde regilaulu ja rahvapillide mängimisega, ajalootunde maa põlisrahva vaatekohast analüüsitud arhiiviallike, sündmuste, otsuste ja arheoloogiliste leidude meenutamise; kodanikuõpetustunde talgute ja kärajate traditsiooni avamisega; kirjaõpetustunde kohaliku rahvaluulega, emakeele tunde kohaliku keelega (nt. ligi 4000 aastaste sõnade jume, jumal jt lugu), tütarlaste kunstiõpetuse tunde rahvariidemustrite ja taimevärvidega ning nende sügavama sõnumi mõtestamisega, ökoloogia ja loodusõpetuse tunde esivanemate metsa-, jõe- ja järvehaldajate elu ning ökokososluste info-aine-energiaringide seostamisega (vrd Gaia hüpotees), usundiõpetuse tunde looduslike pühapaikade pärimuse ning hiites käitumise hea tava tutvustamisega; kehalise kasvatuse tunde vanade maarahva osavusmängudega; pereõpetuse ja psühholoogia tunde esivanemate inimsuhete käsitlemisega rahvausundis.

Näide: On sul suur mure, siis räägi sellest kolmele inimesele, keda usaldad. Pole omakseid siin ilmas, kõnele Manalas elavatega.

“Kellele seda kõike (kultuuripärandit) ikkagi vaja on, kui ... ?”

- ...uhiskond, kus 12–14 protsenti lastest ei jõua Eestis põhiharidusest kaugemale (ja kus mehed töötavad end surnuks või lumpeniseeruvad – AK), ei ole Tiit Hennoste sõnul jätkusuutlik (Sirp 08.09.2011);
- ...Aet Annisti uurimus postsotsialistliku küla inimsuhetest näitab ausat ja masendavat pilti. (EPL 08.09.2011)
- ...Oled sa maalt pärit? Mina olen maalt pärit. Kasvasin külas, mis oli endine sovhoosikeskus: paarkümmend kortermaja, üks algkool, üks pood, üks-kaks tööandjat väikeettevõtete näol. Lahkusin sealt niipea, kui sain. Olen vahel kodukülale tagasi mõelnud ja mõelnud ka sellele, miks ma sinna kunagi tagasi minna ei taha. (Maris Sander “Kuni Su küla veel elab...”, EE 25. 08.2011 Intervjuu Aet Annistiga)
- ... tagasivaated metanooli tragöödiadele: kes jõi enne, joob edasi ..
- ...Valitsus kutsub talente koju. Eesti külaliikumise Kodukant IX maapäeva peateema *Tagasi koju!*, aga talendid ja noored ei taha koju, vaid siit ära.
- ... viimane inimarengu aruanne: elukutse valikul lähtutakse mitte eeldustest või huvist, vaid tulevasesest töövõimalusest välismaal. Lohutus pole seegi, et Eestist äratahtvate noorte % on väiksem kui Lätis.

Lisalugemisi vana maarahva järeltulijatele

- A.Kasemets (2010). **Maarahva põliskultuur on ökoinnovaatilise Eesti omakapital** – Bioneer. <http://www.bioneer.ee/eluviis/okokogukonnad/aid-7706/Maarahva-p%C3%B5liskultuur-on-%C3%B6koinnovaatilise-Eesti-omakapital#com>
- A.Kasemets (2007). **Rahvuskultuuri jätkusuutlikkus globaalses infoühiskonnas: õpetajad kultuuriloo kandjana ja tähenduste andjana.** Kultuur ja Elu nr 3 - http://www.kultuur.elu.ee/ke489_rahvuskultuur.htm
- A. Kasemets (2007). **Looduslike pühapaikade kultuuri- ja looduspärandi kooshoidmine: jätkusuutlikkuse eeldused.** H.Valk (toim). "Looduslikud pühapaigad. Väärtused ja kaitse". Tartu: Opetatud Eesti Selts ja Maavalla Koda, 77-131: <http://www.maavald.ee/hiis/raamat2007/hiiekogumik.pdf>
- A.Kasemets (toim. 2000). **Selle maa põlisrahva kultuur ja rahvuslik ideoloogia 21.sajandil: 12 poliitikat ja 24 koostegevuse valdkonda. Ideepank edasiloomiseks. EE.** <http://www.haldjas.folklore.ee/ideepank.htm>
- A.Kasemets (1998). **Maarahvakultuuri võimalusi uuel aastatuhandel.** A.Murutar (toim). 'Maarahva elujõud II: müüdid ja tegelikkus'. Elmatar, 95-138

Kilde eluloost

Sündinud Pärnumaal 1963 (isa pärit Saarde kihelkonnast).

Üles kasvanud Tartumaal (ema pärit Võnnu kihelkonnast) ja Tartus

Koolid: Luunja Keskkool, TSIK, Eesti Põllumajanduse Akadeemia (EPA - Maaülikool: EMÜ), Tartu Ülikool, Oxfordi Ülikool jm

Töökohad: EPA/EMÜ, Eesti Televisioon, Riigikogu Kantselei, Keskkonnaministeerium, Tartu Ülikool, Sisekaitseakadeemia

Ühendused: Eesti Sotsioloogide Liit (juhatas 2011-), Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts; Eesti Rooma Klubi, Maavalla Koda, Eesti Ökoturismi Ühendus; Eesti Mittetulundusühenduste ja Sihtasutuste Liit (nõukogu 1999-2001), Külaliikumine *Kodukant* (juhatas 2006-2008); ÜS *Liivika*

**Tänu tähelepanu eest
ja
jõudu koostööle!**

**CV ja publikatsioonid: www.etis.ee
(inimesed: aare kasemets)**

E-post: aarek@ut.ee